

інших наукових знань до криміналістики. Тому є сенс говорити по існування самостійного криміналістичного інтегрування, тобто такого процесу зближення наукового знання у єдину систему, котра підпорядкована завданням розкриття та розслідування злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белкин Р. С. Криминалистика. Общетеоретические проблемы [Текст] / Р. С. Белкин [и др.]. – М. : Юрид. лит., 1973. – 304 с.
2. Рачков П. А. Науковедение. Проблемы, структура, элементы [Текст] / П. А. Рачков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 180 с.
3. Лешкевич Т. Г. Философия науки [Текст] : учеб.пособ. / Т. Г. Лешкевич. – М. : Инфра-М, 2008. – 272 с.
4. Большой Советский энциклопедический словарь [Текст] / гл. ред. А. М. Прохоров. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 1600 с.
5. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистика [Текст] / Р. С. Белкин. – М. : НОРМА (Издат. гр. НОРМА – ИНФРА-М), 2001. – 240 с.
6. Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистика [Текст] / Г. А. Зорин. – Мн. : Амалфея, 2000. – 416 с.
7. Образцов В. А. Криминалистическая дидактика: еще раз об изменении научной парадигмы [Текст] / В. А. Образцов // Российское законодательство и юридические науки в современных условиях: состояние, проблемы, перспективы. – Тула : Изд. Тульск. гос. ун-та, 2000. – С. 51–59.
8. Криминалистика [Текст] : учебник / отв. ред. В. Е. Корноухов. – М. : Юрист, 2000. – 544 с.
9. Возгрин И. А. Введение в криминалистику: история, основы теории, библиография [Текст] / И. А. Возгрин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 475 с.
10. Некрасов А. И. Основы социологии [Текст] : конспект лекций / А. И. Некрасов. – Х. : ООО «Одиссей», 2002. – 319 с.
11. Социология права [Текст] : підручник для студентів юрид. спец. вищих навчальних закладів / М. І. Панов [та ін.]; за ред. Н. П. Осипової. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 276 с.
12. Социология права [Текст] : навчальний посібник // за заг. ред. д. ю. н., проф. О. М. Джужи. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. – 286 с.
13. Подгурецкий А. Очерк социологии права [Текст] / А. Подгурецкий. – М. : Мысль, 1974. – 112 с.
14. Рущенко І. П. Соціологія злочинності : монографія. – Харків : Вид-во Націон. ун-ту внутр. справ, 2001. – 370 с.
15. Данышин М. В. Взаимосвязь криминалистика с криминологической наукой / М. В. Данышин // Экономика и право Казахстана. – 2013. – № 22 (454). – С. 40–44.

УДК 343.102

ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ЕКСПЕРТАМИ – ЕКОНОМІСТАМИ

Марушев А. Д.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

Анотація: Стаття присвячується вивченню теоретичних основ взаємодії слідчого й експерта. З урахуванням кримінально-процесуальної специфіки функціональних завдань слідчого й експерта, пропонується новий науковий підхід до визначення та розуміння основних принципів їхньої взаємодії у процесі досудового розслідування. Запропоновані підстави класифікації принципів взаємодії слідчого з експертом – економістом.

Ключові слова: криміналістика, взаємодія, слідчий, експерт-економіст, господарські злочини, принципи, досудове слідство, кримінальне провадження, розслідування.

Анотация: Статья посвящается изучению теоретических основ взаимодействия следователя и эксперта. С учетом уголовно-процессуальной специфики функциональных задач следователя и эксперта, предлагается новый научный подход к определению и пониманию основных принципов их взаимодействия в процессе расследования. Предложены основания классификации принципов взаимодействия следователя с экспертом – экономистом.

Ключевые слова: криминалистика, взаимодействие, следователь, эксперт-экономист, хозяйственные преступления, принципы, досудебное следствие, уголовное производство, расследование.

Annotation: This paper is devoted to the study of the theoretical foundations of interaction investigator and expert. Taking into account the specifics of criminal procedure of the functional tasks of the investigator and expert, we propose a new scientific approach to the identification and understanding of the basic principles of their cooperation during the investigation. Proposed base classification principles of interaction with an expert investigator – economist.

Key words: forensics, interaction, investigator, expert economist, economic crimes, principles, pre-trial investigation, criminal proceedings, investigation.

Розслідування злочинів являє собою цілеспрямовану діяльність слідчого стосовно встановлення істини. Аналіз практики свідчить, що успіх у розслідуванні господарських злочинів значною мірою визначається узгодженою взаємодією слідчого з учасником кримінального провадження,

особливо з експертами економістами. Необхідність залучення різнорідних фахівців для надання допомоги слідчому у кримінальному провадженні була усвідомлена практиками вже в другій половині ХІХ сторіччя. У цьому зв'язку не дивно, що в наукових працях, і насамперед у працях вчених-криміналістів, проблема взаємодії слідчого зі спеціалістами стала досить активно розроблятися.

© Марушев А. Д., 2014

Ця тематика знайшла своє відображення у фундаментальних роботах Р.С. Белкіна, Н. П. Яблокова, Ю. Г. Корухова, О.Н. Колісниченко, В.О. Коновалової, Г.А. Матусовського, В.Г. Танасевича, В.Ю. Шепітько та інших. Особлива увага взаємодії слідчого з експертами, її аналіз приділено в роботах вчених, що досліджували проблеми судових експертиз: Т.В. Аверьянкової, Ю.Г. Корухова, Н.П. Майлис, Е.Р. Россинской, В.А. Снеткова, А.Р. Шляхова, А.А. Эйсмана, Л.Г. Эржубова и др.

Необхідно зазначити, що у процесі досудового розслідування постійно здійснюється взаємодія слідчого з іншими учасниками кримінального провадження. Кожна із сторін є джерелом і одержувачем інформації, на основі якої сторони оцінюють один одного, розробляють відповідну стратегію й тактику поведіння.

Так, найбільш поширеною і ефективною формою використання спеціальних економічних знань більшість криміналістів науковців вважають проведення судово-економічної експертизи, яка відокремлює самостійний клас судових експертиз [2, с. 410]. В.А. Журавель відзначає, що особи, які мають фахові знання, що можуть бути використані при виявленні та розслідуванні легалізації, наприклад, економісти, юристи, працівники регіональних відділень Держфінмоніторингу України, які можуть надати роз'яснення щодо характеру сумнівних фінансових операцій, специфіки легалізаційних схем, правильності оформлення зовнішньоекономічних контрактів тощо [4, с. 103].

Таким чином, є підстави вважати, що в криміналістиці й теорії судової експертизи сутність, зміст і значення взаємодії слідчого з фахівцем (експертом) у теоретичному відношенні розроблені недостатньо. Це особливо відчувається, коли йдеться про взаємодію слідчого з експертом-економістом у ході розслідування господарських злочинів.

З точки зору криміналістики, взаємодія – це процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємозумовленість і зв'язок [7, с. 42]. З цього витікає, що взаємодія – це процес організації і здійснення розслідування і запобігання окремим видам злочинів.

Взаємодія між слідчим і експертом-економістом як найбільш організована і ефективна форма боротьби правоохоронних органів зі злочинністю характеризується деякими основними властивостями. У зв'язку з цим вона розглядається як вищий ступінь консолідації сил і засобів правоохоронних та контролюючих органів, наділених законом відповідними повноваженнями у різних сполученнях участі залежно від виду злочину, що розслідується, складності завдань, що вирішуються, необхідності використання відповідних засобів, прийомів та методів.

Загальновізвано, що при організації взаємодії сторони повинні керуватися загальними положеннями (принципами). У юридичній літературі під правовими принципами розуміється сукупність ідей, на яких базуються численні елементи правової системи [1, с. 42]. Стосовно діяльності щодо виявлення, розкриття й розслідування злочинів, на

думку І.Ф. Герасимова, такими загальними положеннями є такі: найсуворіше дотримання законності; плановість; швидкість, активність і широке застосування в ході розслідування науково-технічних засобів; обов'язкове залучення громадськості (правильне ставлення до оцінки доказів); знання кожним учасником взаємодії повноважень і форм діяльності органів слідства й дізнання [3, с. 37].

В. Ю. Шепітько звертає увагу, що взаємодія слідчого з іншими учасниками кримінального провадження повинна носити конкретний характер, ґрунтуватися на законі і правильному сполученні форм і методів роботи та здійснюватися з дотриманням таких принципів:

- процесуальної самостійності слідчих і органів дізнання, невтручання в їх процесуальну діяльність;
- додержання вимог законності;
- самостійності співробітників оперативно-розшукових підрозділів, слідчих і спеціалістів у виборі засобів при здійсненні узгоджених заходів;
- поділу компетенції між учасниками взаємодії;
- нерозголошення учасниками взаємодії даних процесуальної, оперативно-розшукової та іншої діяльності;
- узгодженості планування і виконання дій учасниками взаємодії, наявності обміну інформацією та ін. [6, с. 194-195].

На наш погляд, перш ніж розробляти які-небудь практичні рекомендації працівникам слідства й вносити пропозиції щодо вдосконалення норм законодавства, необхідно виділити принципи, що регулюють питання взаємодії слідчого й експерта-економіста, дотримання яких дозволяє оптимізувати процес розкриття господарських злочинів.

Розкриємо їх сутність стосовно до суб'єктів які розглядаємо:

1. Точне й неухильне дотримання суб'єктами вимог чинного законодавства. Діяльність учасників взаємодії у кримінальному провадженні, у тому числі слідчого й експерта, повинна відповідати процесуальним нормам. Їхні взаємовідносини повинні здійснюватись строго в межах законів. Взаємодія слідчого з експертом-економістом повинна ґрунтуватися на строгому дотриманні й виконанні вказівок закону, особливо, положень кримінально-процесуального закону, а також інших нормативних актів. Вимога дотримання законності в питаннях взаємодії не допускає відступів від цього принципу, незважаючи на термінову та практичну необхідність проведення слідчої дії у кримінальному провадженні.

2. Процесуальної самостійності слідчого і експерта-економіста, невтручання в їх процесуальну діяльність. Необхідно відмітити, що організаційна й процесуальна незалежність експертних установ і експертів, у ряді випадків ускладнює їхню ефективну взаємодію зі слідчими органами. Так, у результаті розслідування окремих господарських злочинів, слідчий не бачить перспектив і можливостей економічних досліджень, а експерт не володіє інформацією про обставини події і питання, що є суттєвими для кримінального провадження. Необхідно запобігати випадкам, коли процесуальна самостійність експерта призводить до його фактичної ізоляції від пізнавальних процесів. Необхідно

враховувати, що суб'єкти взаємодії, здійснюючи свою процесуальну діяльність в особливих процесуальних формах, мають загальну пізнавальну і доказову мету – встановлення юридично значимих фактів у кримінальному провадженні.

3. Ситуаційність взаємодії слідчого з експертом. Залучення експерта-економіста слідчим залежить від слідчої ситуації, яка склалася на досудовому розслідуванні господарського злочину і залежить від отриманої інформації на той час. Особливістю судово-економічних експертиз є необхідність її своєчасного початку. Це пов'язане з тим, що, чим довше будуть затягувати з початком експертизи, тим більше важливих об'єктів дослідження можуть попросту зникнути або бути спеціально знищені. У зв'язку із цим важливість взаємодії слідчого й експерта при розслідуванні економічних справ важко недооцінити. Слідчий, крім призначення судової експертизи, виконує ще масу слідчих дій. Вибрати найбільш удалий час для призначення економічної експертизи може тільки експерт-економіст. При цьому експерт буде орієнтуватися на достатність матеріалу для дослідження й стан самих об'єктів.

4. Доцільність залучення експерта-економіста в конкретній слідчій ситуації, якщо обставину вчинення злочину можливо встановити тільки шляхом проведення економічної експертизи. А якщо, обставини можна встановити, крім залучення експерта, шляхом проведення інших слідчих (розшукових) дій, слідчому необхідно керуватись критеріями доцільності, а саме: найменша тривалість за терміном проведення, нескладність в організаційному відношенні, економічність тощо.

5. Планування процесу взаємодії. Планування взаємодії слідчого й експерта становить невід'ємну частину планування всього процесу розслідування господарських злочинів і здійснюється слідчим у трьох напрямках: а) планування діяльності самого слідчого; б) планування діяльності експерта (досить у незначній ступені, але це цілком можливо, наприклад, шляхом визначення черговості дослідження об'єктів, представлених на експертизу, згідно послідовності розслідування епізодів злочинної діяльності); в) планування спільної діяльності слідчого й експерта (наприклад, проведення допиту обвинувачуваного при участі експерта).

6. Дотримання комплексності використання засобів слідчим і експертом-економістом при здійсненні узгодженої діяльності. У процесі розкриття й розслідування злочинів нерідко виникають певні труднощі, вирішити які необхідно для якісного проведення експертного дослідження, наприклад, вилучити додатково оригінали окремих бухгалтерських документів.

7. Чітке розмежування компетенції суб'єктів взаємодії. Експерт не вправі здійснювати невластиві йому процесуальні дії – самостійно збирати матеріали для дослідження або опитувати учасників кримінального провадження. Слідчий, у свою чергу, не повинен виконувати функції, що становлять виняткову компетенцію експерта. Під час проведення дослідження інколи виникає потреба вивчити і інші документи, які відсутні в наданих матеріалах. Експерт може досліджувати тільки ті об'єкти, які надані йому разом з постановою. Він не може

самостійно розшукувати, вилучати потрібні документи, збирати інші докази, проводити чи брати участь в інвентаризації. У такій ситуації експертом порушується клопотання перед органом, що призначив експертизу, про надання додаткових матеріалів.

8. Належне виконання кожним суб'єктом взаємодії своїх функцій.

Якісне проведення слідчих дій зі збору, підготовки й оформлення матеріалів, що надаються експерту для дослідження – є неодмінною умовою одержання доброякісного експертного дослідження в оптимальний термін. Експерт не має права обмежити обсяг запропонованого йому дослідження. За наявності великої кількості однорідних об'єктів (наприклад, партія недоброякісної продукції) слідчий або суд повинні розглянути питання щодо доцільності вибіркового дослідження.

9. Чітко налагоджений інформаційний обмін між суб'єктами взаємодії (у межах, припустимих законом). Обмін інформацією між слідчим і експертом може бути корисний на різних стадіях проведення експертизи: при її підготовці й призначенні, на етапі проведення дослідження й при отриманні слідчим результатів експертизи. В деяких ситуаціях слідчий або суд зазнають труднощів у визначенні документів, які необхідні для проведення дослідження та надання експертного висновку. В цих випадках їм слід звернутися за консультацією до експерта до початку призначення експертизи. Документи мають бути систематизованими в хронологічному порядку (за епізодами діяння, періодами тощо), підшитими, прошнурованими та пронумерованими.

10. Правильне розуміння слідчим і експертом завдань, які необхідно вирішити у процесі взаємодії. Призначаючи експертизу, слідчий повинен чітко знати, які фактичні обставини підлягають установленню у конкретному кримінальному провадженні, і виходячи із цього, а також з урахуванням можливостей експертизи формувати питання експерту. Наприклад, у випадках, коли експертиза призначається з метою перевірки висновків документальної ревізії, у постанові (ухвалі) про призначення експертизи слід зазначити, які саме висновки і з яких причин викликають сумнів (суперечать іншим зібраним у справі доказам, оспорюють зацікавлені особи, непереконливо обґрунтовані ревізорами та ін.). Гарантією правильного розуміння завдань, що стоять перед експертом, є правильне формулювання питань, які повинні бути гранично ясними, повними, складеними відповідно до вимог методичних рекомендацій.

11. Нерозголошення учасниками взаємодії даних отриманих у ході досудового розслідування. Вимога нерозголошення даних досудового слідства та оперативних відомостей, будучи однією з умов успішного здійснення пізнавальної діяльності стосовно встановлення обставин учиненого злочину є одним з принципових положень. Таємниця слідства, як обґрунтовано зазначає А.М. Ларін, це важлива умова виявлення доказів у тому вигляді, у якому вони є, без змін. Злочинці та пов'язані з ними особи не повинні знати про плани, джерела та межі поінформованості слідчого [5, с. 49-50]. Передчасне

розголошення може дозволити винним уникнути відповідальності або скомпрометувати добropорядних громадян, якщо стосовно них слідчий, одержав недостовірні відомості, що їх ганьблять.

Підсумовуючи викладене, слід звернути увагу на те, що сучасні умови, у яких протікає практична діяльність стосовно розкриття злочинів, ставлять перед криміналістикою ряд нових питань, що вимагають рішень на науковому, теоретичному рівні. Безперечний факт масової появи в практичній діяльності складних, багатоепізодних кримінальних проваджень об'єктивно породжує все більше зростаючий потік самої різної як за сутністю й формам, так і за «статусом» обсягу інформації у конкретній справі. Визначення принципів взаємодії слідчого з експертом-економістом дозволяє правильно формулювати систему тактичних і організаційно-управлінських рекомендацій стосовно побудови взаємодії слідчого й експерта або групи експертів (фахівців) на досудовому розслідуванні господарських злочинів, визначити орієнтації на циклічність такої взаємодії й можливості рефлексивного аналізу ходу й результатів взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабаев В.К. Правовая система общества. Общая теория права : курс лекций / В.К. Бабаев. – Н. Новгород: Нижегородская ВШ МВД РФ, 1993. – 96 с.
2. Водоп'ян Н.Ф. Предмет та об'єкт судово-економічної експертизи // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Випуск 4. Збірник науково-практичних матеріалів / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. засл. проф. М.С.Бокаріуса; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого; Ред. колегія: А.П.Заєць, М.Л.Цимбал, В.Ю.Шепітько та ін. – Х.: Право, 2004. – С. 410.
3. Герасимов И.Ф. Взаимодействие органов предварительного следствия и дознания при расследовании особо опасных преступлений : автореф. дис. на соискание канд. юрид. наук. по специальности 12.00.09 «уголовный процесс и криминалистика» / И.Ф. Герасимов. – Свердловск, 1966. – 25 с.
4. Журавель В.А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Науково-практичний посібник — Х.: ТОВ «Одісей», 2005. – 312 с.
5. Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами. – М., 1966. – 149 с.
6. Настільна книга слідчого: Наук.-практ. видання для слідчих і дільників / Панов М.І., Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. та ін. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – С. 194 – 195. Чельцов М.А. Уголовный процесс. – М., 1948. – 720с.
7. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / За ред. акад. НАН України В.Я. Тація. – Х.: Право, 2001. – 560 с.

УДК 343.98:343.326

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОНЯТИЙНОГО АППАРАТА В МЕТОДИКЕ РАССЛЕДОВАНИЯ ТЕРРОРИЗМА

Черный Г. А.,

кандидат юридических наук,
доцент кафедры криминалистики
Национального юридического университета
имени Ярослава Мудрого, г. Харьков

Аннотация: В статье рассмотрены основные научные подходы к вопросу формирования понятийного аппарата в структуре методики расследования терроризма. Автор анализирует как действующее национальное и европейское законодательство в вышеуказанной сфере, так и ратифицированные Украиной международные соглашения.

Ключевые слова: преступление, терроризм, международные соглашения.

Анотация: У статті розглядаються основні наукові положення щодо питань формування понятійного апарату у структурі методики розслідування тероризму. Автор аналізує як чинне національне та європейське законодавство у вищезазначеній сфері, так і ратифіковані Україною міжнародні угоди.

Ключові слова: злочин, тероризм, міжнародні угоди.

Annotation: The article describes the main scientific approaches to the development of the conceptual apparatus in the structure of the methods of investigation of terrorism. The author analyzes how the current national and European legislation in the above areas, and ratified by Ukraine of international agreements.

Key words: crimes, terrorism, international agreements.

Одной из фундаментальных проблем исследования терроризма на современном этапе общественно-политического развития нашего общества, а также задач криминалистики является формирование методики расследования терроризма в целом, разработка его понятийного аппарата, определение и установление его признаков. Решение этой задачи должно обеспечить выявление четких правовых критериев, позволяющих отграничить терроризм от иных сходных уголовных правонарушений (общественно опасных деяний).

Прежде всего необходимо отметить, что в настоящее время юридическое сообщество не выработало единого подхода к пониманию природы, понятия и признаков терроризма. Анализ литературы (социологической, политологической, криминалистической, криминологической и иной) позволяет выделить около 200 понятий терроризма, однако ни одно из них не признано классическим [1, с. 70].

На сегодняшний момент необходимо определиться с основными юридическими понятиями «террора», «терроризма» и «террористического акта».